Gabriel Bibiloni

Els carrers de la ciutat de Mallorca

La meva intenció inicial per a aquest article era la publicació del nomenclàtor complet de carrers i places de la ciutat antiga, exposant els noms successius que ha tingut cada un, amb indicació de la data en què foren adoptats, així com la proposta d'aquell nom que consider més adequat pensant en una futura, i molt necessària, revisió global de la nostra toponímia urbana. Molt aviat m'he adonat que una feina així ultrapassa de molt les possibilitats espacials d'aquesta revista i m'he resignat a fer una aportació molt més modesta, tot deixant per a un altre dia i un altre lloc la idea anterior. El que faré ara serà un síntesi ràpida de l'evolució històrica del nomenclàtor urbà des de la primera retolació oficial fins a l'actualitat.

Tradició oral i popular

Fins al 1795 no hi hagué a les cantonades cap mena d'indicació escrita sobre els noms dels carrers. La coneixença i transmissió d'aquests era quelcom purament oral i fruit sempre de la voluntat i de la imaginació populars. El poble batejava espontàniament els carrers i les places de la manera que creia més convenient utilitzant una ampla i rica gamma de recursos i motivacions. Sovint es partia d'un temple (carrers i places **de Santa Eulària, de Sant Francesc, de Sant Miquel**) d'un convent (carrers **del Carme, de la Concepció, de ses monges de la Consolació, de ses monges de la Misericòrdia**) o de qualsevol edifici públic (carrers **de sa Presó,** (1) **de sa Quartera, de la Criança, des Seminari, de ses Escoles, de s'Estudi General, des Matadero** (2). Altres vegades al carrer prenia nom d'un personatge que hi tenia la residència, ja fos un personatge de consideració social alta (carrers **d'en Morei, de can Savellà, des comte Puig** (3), **de can Serra**), ja fos un personatge pintoresc o simpàtic (carrers **de sa dragona o de ca na Gatera** (4), **carreró d'en Cassola** (5), **costa d'en Cru** (6). Molt freqüentment el nom d'un carrer derivava d'un determinat producte que s'hi feia o s'hi venia (carrers **des pa, des fideus, des pes des formatge** (7), **des pes de sa farina, des banc de s'oli;** o els carrers **de sa corderia, de sa gerreria, de s'esparteria, de s'argenteria, de sa capelleria** (8), **de sa pescateria** (9), **de sa carnisseria** (10). Altres vegades era un hostal, posada, forn o qualsevol altre establiment comercial que donava nom al carrer (carrers **de s'hostal d'en Bauló** (11), **de sa posada de Lluc** (12), **de sa poposada de Montserrat** (13), **de sa posada de la Real** (14), **de sa posada de Terra Santa** (15), **des forn d'en Vila** (16), **des forn de la Creu** (17), **des forn de la Glòria** (18), **des celler d'en Miró** (19), **de sa guixeria de n'Alonso** (20), **de Ca la Seu** (21). Una altra fórmula era recórrer a un objecte que hi hagués a una determinada via, com una porta, un bastió, un arc, una capelleta, una font, uns arbres, etc. (carrers **de sa cadena de Cort** (22), **de sa Portella, de sa Porta de la Mar, des bastió del Príncep, de sa volta d'en Reus** (23), **des oms, des pi, des horts, de s'aigua, plaça de sa Porta Pintada** (24). Alguns carrers prenien el nom d'algun esdeveniment que s'hi hagués produït (carrer **de sa campana** (25), **de s'Ecce-Homo** (26), **de sa mà des moro** (27); o bé de les seves característiques físiques (carrers **des vent, des forats** (28) **costa de sa pols** (29), **carreró brut** (30). Molts d'aquests carrers es conservaren durant segles i generacions; alguns es troben documentats des del segle XIV. En altres casos, quan el poble sentia les velles denominacions com a caducades o desfasades, o apareixia una motivació nova i més forta per a adoptar un altre nom, hom l'adoptava de la manera més natural i espontània. Molts noms de carrers usuals el segle passat n'havien desplaçat d'altres, també ben tradicionals en èpoques passades, i aquests a d'altres anteriors (31).

Primera retolació oficial

En 1795, com he dit abans, es féu la primera retolació oficial de carrers en aquesta ciutat. Tres-centes seixanta-cinc rajoletes quadrades d'un pam de costat foren fixades a les entrades de cada carrer, algunes de les quals encara es poden veure en diversos indrets de la ciutat. Escrites amb l'ortografia caòtica de l'època i amb una injustificada mescladissa de l'article comú i el salat, manifesten així mateix un clar respecte a la llengua del país. Un tret essencial caracteritza aquesta retolació: el respecte absolut cap a la toponímia que el poble havia creat i consagrat. Res no fou tocat; l'autoritat es limità a registrar els noms que ja existien, sense suprimir-ne cap, ni afegir-ne cap, ni modificar-ne cap. Per acord del Consistori anterior a l'actual, l'Ajuntament està procedint en aquests moments a una restauració —més desgraciada que encomiable— de les velles rajoletes del 1975.

Amb les noves obres aquells rètols anaren desapareixent i hom sentia de cada vegada més la necessitat de dur a terme una revisió de la nomenclatura dels carrers, a fi de corregir un bon nombre d'inconvenients i d'arbitrarietats que sens dubte existien. Efectivament, hi havia carrers, el nom dels quals havia caigut en desús, i per esmentar-los calia acudir a un circumloqui; alguns carrers diferents, però contigus, tenien un mateix nom, sobretot en el cas d'una via que giràs en angle recte; no faltaven també les repeticions excessives de noms on hi havia una església o convent (**plaça de Sant Francesc, carrer de Sant Francesc** (32), **carrer de sa porteria de Sant Francesc** (33) i **carrer des portal petit de Sant Francesc** (34); **carrer de Sant Joan, carrer ample de Sant Joan** (35) i **carrer estret de Sant Joan** (36; **carrer de la Misericòrdia, carrer de ses monges de la Misericòrdia** (37), **plaça de ses monges de la Misericòrdia** (38) i **costa de la Misericòrdia** (39).

D'altra banda els noms dels nostres carrers eren escrits en un idioma «provincial» i inservible. Calia traduir-los a l'idioma oficial, per acomodar-los **«a las exigencia del tiempo»**, per **«conciliar los intereses de propios y forasteros»**, segons expressions textuals de Quadrado.

Reforma de 1862

El 1862 s'acordà realitzar la reforma del nomenclàtor i es designà una comissió per a emetre l'informe corresponent. Aquesta comissió elaborà unes bases, prou acceptables, on era manifesta la necessitat de canviar únicament allò que fos veritablement indispensable, per exemple allò que fos «ridícul», repugnant» o «vulgar». Es clar que aquests són conceptes subjectius, i sens dubte molt diferents per a nosaltres i per a la mentalitat d'aquells homes. El fet és la comissió considerà noms ridículs, repugnants o vulgars **costa de sa pols, plaça de sa pescateria** (40), **carrer de la Mare de Déu de la Mamella** (41), **carrer des forats** (42) i altres. El resultat fou una nova llista de noms que en poc s'assemblava a l'anterior, on molts dels noms tradicionals havien estat substituïts pels de personatges històrics —acompanyants del Conqueridor, bisbes, savis, artistes, monarques, guerrers, clergues i beats— que no tenien absolutament res a veure amb el carrer a què donaven nom. I noms tan populars i vius com **carrer des vi** (43), **des fideus, des paners d'en Brossa, des bastaixos** (44) i un llarguíssim etcètera restaven condemnats a l'oblit.

Els nous noms foren escrits en tinta negra damunt les parets i, rebutjats popularment, foren un fracàs total. Fins a tal punt que l'Ajuntament hagué de fer un replantejament i nomenar una nova comissió el 1863 que elaboràs una altra proposta. Aquesta fou presentada al governador, qui la trameté a l'Acadèmia Provincial de Ciències i Lletres. Josep M.ª Quadrado, com a membre d'aquesta institució, redactà un informe (45) que fou refusat pels membres restants i mantingut com a vot particular. Finalment el nou nomenclàtor fou aprovat per l'Ajuntament en sessió del primer de juny de 1863. Aquest és pràcticament el que avui vigeix, descomptant els canvis que s'han produït posteriorment (46).

La reforma de 1863

Caldria analitzar una mica la reforma del 1863. En primer lloc diguem que, si bé no representa una trencadissa tan exagerada com la de l'any anterior, suprimí molts de noms que no hi havia per què suprimir, la majoria dels quals, malgrat tot, encara són o han estat fins fa poc conservats i emprats pel poble. Cal esmentar els carrers **des vi, de Santa Magdalena (Beata Catalina)** (47), **des jueus (Mesquida), de s'hort del Rei (calle de la Reina, avui Antonio Maura), de sa carnisseria o de sa sabateria vella (Fiol), des cap des Born (Jovellanos), des bastaixos (Jaime II), de sa pescateria (Baratillo)**, les costes **de sa pols (Arabí) i de Sant Domingo (Conquistador), la plaça de sa pescateria vella (plaza del Rastrillo)** i altres. En segon lloc cal dir que la reforma es va fer amb una funesta mania de simplificar els noms, amb la qual cosa alguns d'ells resten desvirtuats o desfigurats. Vegeu-ne una mostra: **carrer des banc de s'oli (calle del aceite)**, carrers **des forn de la Creu** o **des forn de la Glòria (calle de la Cruz, de la Gloria), de S'hostal d'en Bauló** o **de S'hostal de Santanyí (calle de Bauló, de Santañí), des quatre cantons** d'en Bosc (calle de Bosch), **des pes de sa farina (de la harina), de sa posada de Montserrat**, o **de sa posada de Terra Santa (calle de Montserrat, de Tierra Santa), carrer ample de la Mercè (calle de la Merced), carrer major de sa Calatrava (calle de la Calatrava), carrer des senyal des peix (calle del pez, des Puig de Sant Pere (de Sant Pedro), de sa mà**

---

(1) El carrer on hi ha el Consell de Mallorca.

(2) Actualment **C. José Anselmo Clavé.**

(3) Actualment **C. de Montenegro.**

(4) Actualment **C. de Gater.**

(5) Actualment **C. de Plateros.**

(6) Actualment **C. de Burgos.**

(7) Actualment **C. de Bartolomé Llull**, i fins fa poc **C. de la Cordelería.**

(8) Era una part de l'actual **C. del Sindicato.**

(9) Actualment **C. del Baratillo.**

(10) Actualment **C. de Fiol.**

(11) Actualment **C. de Bauló.**

(12) Actualment **C. Virgen de Lluch.**

(13) Actualment **C. de Montserrat.**

(14) Actualment **C. del Real** (excepte la costa de Sant Miquel).

(15) Actualment **C. de Tierra Santa.**

(16) Actualment **C. de Vila.**

(17) Actualment **C. de la Cruz.**

(18) Actualment **C. de la Gloria.**

(19) Actualment **C. de Miró.**

(20) Actualment **C. de San Andrés.**

(21) Actualment **C. de Cordeleros.**

(22) Hi havia una cadena que impedia els pas dels carruatges quan l'Ajuntament celebrava sessions.

(23) Actualment **C. de Reus.**

(24) Si fa no fa, l'actual **plaza de España.**

(25) Sembla que perquè s'hi fongué una de les campanes de Santa Eulària.

(26) En aquest lloc s'aparegué l'Ecce Homo a una monja de Santa Magdalena i la salvà de caure dins la mar, que el dimoni havia fet aparèixer als seus peus. Diuen.

(27) Actualment **C. del Moro.** En aquest carrer vivia un prevere que fou assassinat pel seu esclau moro. Al patíbul es tallà la mà dreta de l'assassí i es col.locà a la façana de la casa on vivien amo i esclau.

(28) Actualment **C. de Miramar.**

(29) Actualment **C. de Arabí.**

(30) Actualment **C. de Curtidores.**

(31) Per a l'estudi dels noms tradicionals cal tenir en compte les següents fonts:

ZAFORTEZA Y MUSOLES, DIEGO. **La ciudad de Mallorca.** 4 volums. Palma de Mallorca 1953-1960. Es un llibre que conté una gran quantitat d'informació, però molt dispersa i desordenada.

MUNTANER, L. **Plano y vista marítima de la ciudad de Palma en la isla de Mallorca.** 1831.

MEDEL, R. **Manual del viajero en Palma de Mallorca.** Palma 1849.

QUADRADO, J.M. **Observaciones sobre la titulación de las calles.** Palma 1863.

BOVER, J.M. **Noticias histórico-topográficas de Mallorca.** Segona ed. Palma 1864.

PLANO DE PALMA DE MALLORCA. 1867 (sense més dades). Duu els noms antics i els reformats.

PEÑA, P. d'A. **Guía manual de las Islas Baleares.** Palma 1891.

MANZANARIO DE PALMA 1797-183... Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana, IX (1902), pàg. 293.

(32) Actualment **C. del Arquitecto Reynés.**

(33) Actualment **C. de Ramon Llull.**

(34) Actualment **C. de Troncoso.**

(35) Els nomenclàtors antics no coincideixen respecte a aquest nom. Mentre uns donen el nom de **C. ample de Sant Joan** a l'actual **C. de San Juan**, altres l'atorguen a l'actual **C. de Jaime Ferrer.**

(36) Sembla que era l'actual **C. de Valseca.**

(37) Actualment **C. de las monjas.** També es digué així l'actual **C. de Sant Bartomeu.**

(38) Actualment **Pl. de Tagamanent.**

(39) Actualment **C. de Berga.**

(40) Actualment **Pl. del Rastrillo.**

(41) Part de l'actual **C. de Zavellá**, la contiga a la **Pl. Quadrado.**

(42) Actualment **C. de Miramar.**

(43) Actualment **C. del General Barceló.**

(44) Era una part de l'actual **C. de Jaime II.**

(45) Citat més amunt; vegeu la nota 31.

(46) Sobre aquest nomenclàtor hi ha informació a les obres de BOVER i QUADRADO, així com al pla del 1876. Vegeu la nota 31.

(47) Santa Catalina Thomàs té actualment dues places i un carrer a la nostra ciutat **(Pl. de Santa Catalina Thomás, Pl. de la Santa Payesa i C. de la Beata Catalina)** (!).

des moro (calle del moro), etc. Observem **els carrers actuals de Cáceres** o **de Burgos**, que semblen dedicats a llunyanes ciutats i que no són més que els carrers de **can Càceres** i **de can Burgos**, famílies que hi tenien la casa. També cal observar en els nous títols una estranya manca sistemàtica d'article **(calle de molineros, de manteros, de remolares, de fideos, de botones, de hostales)**. Un altre tret de la reforma —aquest no tan criticable— és el fet de donar als carrers la màxima longitud possible. Antigament era molt freqüent que un carrer que podem considerar únic variàs de nom a cada intersecció amb altres carrers. Així el 1863 es donà el nom de **calle del Sindicato** al carrer constituït antigament pels de **sa capelleria, es sindicat** i **Sant Silvestre** i **Santa Coloma**; el carrer de **Jaime** II englobà els antics de **sa sabateria, Agustí Antoni** i **es segell** o **es bastaixos**. Finalment diguem que la reforma del 1863 significà la traducció del nomenclàtor a l'idioma foraster dominant (exceptuant la intraduïble **plaça de Cort**) amb tot el que això suposa d'alienant i despersonalitzador.

Bàsicament els noms del 1863 han perdurat fins a l'actualitat, a part d'alguns canvis esporàdics fets de tant en tant, i a part dels canvis soferts per les vies més importants a causa dels esdeveniments polítics. Així el 1868, arran de la revolució liberal es canviaren els noms dels carrers **des Born** (per **plaza de la Constitución**) (48), **del Principe** (per **calle de la Unión**) (49), **plaza de Isabel II** (per **plaza de la Libertad**) i **calle de la Reina** (per **calle de la Marina**) (50).

El nou segle

Arriba el nou segle i els picassons dels picapedrers fan rodar per avall els mitjans de les velles muralles. Bernat Calvet planifica els carrers de la ciutat nova, els quals rebran normalment —i encertadament— el nom d'un personatge mallorquí **(Fausto Morell, Gabriel Maura, Nicolàs de Pax, Juan Bauzá, Juan Alcover, Pedro Garau, Eusebio Estada, Jafuda Cresques, Rey Sancho, García Orell, Juan Crespí**, etc. etc.; alguns rebran el nom d'un polític estatal **(Pi y Margall, Estanislao Figueras**, d'una personalitat cultural del mn català **(Jacinto Verdaguer Juan Maragall, Balmes, Ausias March**...) i no faltaran naturalment el carrers de **Alfonso XIII, Reina Victoria Eugenia** i **Infanta Isabel**.

La República fou, en general, respectuosa amb els carrers de la ciutat antiga. Llevat del **carrer des bous** (que el canvià per **Francisco Roca Hernández**) i de la **calle del peregil** (que el canvià per **calle de la Previsión**) respectà els noms existents. A l'eixample canvià els d'**Alfonso XIII** (per **Catorce de Abril**), **Reina Victoria Eugenia** (per **Once de Febrero**), **Infanta Isabel** (per **Formentor**), així com alguns altres que durant el franquisme serien reintroduïts: **Duquesa de la Victoria** (canviat per **Nicolás Salmerón**), **Reina Maria Cristina (Fermín Galán), Virgen del Pilar (Mariano Aguiló), Iglesia (Menéndez y Pelayo)**, i alguns altres.

A partir del 36

Amb la victòria de les tropes sublevades el 1936, les vies més importants de la ciutat o aquells dedicades a personatges que el nou règim mirava amb mal ull reberen els noms de les figures de l'alçament o de persones afins a la novella ideologia. Heus ací una llista (no exhaustiva) d'aquests carrers.

---

(48) El Born ja des de principis del segle XIX rebé noms oficials de significació política: el 1814 es digué per primera vegada **Pl. de la Constitución**; el 1815 **Real Plaza de Fernando VII**; el 1820 una altra vegada **Pl. de la Constitución**; a la retolació del 1863 figura el nom de **Borne**, però el 1868 tornà a dir-se **Pl. de la Constitución**.

(49) Curiosament aquest carrer no tenia nom tradicional clar. El 1863 es digué **C. del Principe** (Alfons), després **C. de la Unió** i ara **General Mola**.

(50) Es el **carrer de s'hort del Rei**.

REPUBLICA

Constitució
Unión
Palacio
Pl. Libertad
Pl. Santa Catalina
Porta des camp (sense nom oficial)
Francisco Roca Hernández
La Riera
La Rambla
Marqués de la Cenia
Once de Febrero
Catorce de Abril
Estanislao Figueras
Pi y Margall
Pl. Eusebio Estada
Formentor
Conde Sallent (un tros)
Luís Lacy
Francesc Villalonga
Pablo Iglesias
Casa del Pueblo
Fermín Galàn
Juan Escudero
García Hernández
Jerónimo Pou
Enrique Vázquez
Anselmo Turmeda
Catalina Tarongí
José Tarongí
Giner de los Ríos
Barcelona
Ronda Poniente (tros)
Bonanova

FRANQUISME

Generalísimo
General Mola
General Goded
Pl. de la Reina
Jinetes de Alcalá
General García Ruíz
Onésimo Redondo
Navarra
Vía Roma
Vía Alemania i Vía Portugal
Héroes de Manacor
Calvo Sotelo
General Primo de Rivera
Arturo Rizzi
Pl. España
Eusebio Estada
Juan March
Ruíz de Alda
Reyes Católicos
Capitán Castell
Hermanos Barbará
Reina María Cristina
Matías Montero
Luca de Tena
Capitán Cristóbal Real
Lorenzo Riber
Fray Luis Jaume Vallespir
Rosselló y Cazador
Cardenal Reig
Alexander Fleming
Ramón y Cajal
Avda. Argentina
Teniente Mulet García

I una enorme multitud de carrers nous o sense nom es batejaren amb noms de **tenientes, sargentos, cabos, soldados, legionarios, flechas, falangistas** i coses semblants, fins a donar lloc a veritables «barris militars». Actualment sembla que el creixement vertiginós de la ciutat fa que no hi hagi noms suficients de personatges del país per a ser assignats als nous carrers; això fa que es recorri sovint a elements d'importació o a noms de plantes, animals, caps, golfs, muntanyes, mars i a altres solucions, a vegades amb tan poca imaginació i tan poca mallorquinitat com la que es necessita per a crear noms de carrers extravagants i fora de to com **calle de Babieca, de Rocinante, Golfo de Vizcaya, Pelícano, Los Tamarindos, Mar de Java** o **Licinio de la Fuente**.

Encara altres variacions

A finals dels anys cinquanta es pegà el darrer cop als noms tradicionals de la nostra ciutat. Una disposició que prohibia l'existència d'un mateix nom per a un carrer i una plaça obligà a desaparèixer una dotzena de noms històrics, alguns de gran importància. El **carrer de Santa Eulària** es transformà en **Jerónimo Amengual**, el de **Sant Francesc** en **Arquitecto Reynés**, el de **Santa Fe** en **Esperanza**, el del **Roser** en **Lugo**, el de **sa Llonja** en **Marina**; el de **sa Quartera** rebé el nom absurd de **Cuarterada** i la **plaça de can Cavalleria** el no menys absurd de **Calvagata**; la plaça de **la Mercè** es digué de los **Mercedarios**, la de **la Seu** es digué de la **Almoina** i la del **Socors** passà a dir-se **plaza del Buen Consejo**. I per si això fos poc convertiren la **plaça des Mercadal** en **Arzobispo Miralles** i la **des pes de sa palla** en **Asistencia Palmesana**, potser perquè allò de **plaza de la Paja** feria els sentmients morals i religiosos dels homes de Cort.

Una solució ambígua

Durant els darrers anys la reivindicació dels noms tradicionals i populars ha estat creixent i inserida dins la reivindicació global de totes les senyes d'identitat. El darrer Ajuntament franquista hi va fer front amb una solució que no tenim més remei que criticar. Acordà col·locar a cada

L'ambigüitat de les dues plaques

carrer, al costat del rètol actual, una rajoleta amb el nom antic, que imitàs la del 1795. Cal fer una crítica —constructiva, és clar— de l'esperit d'aquesta acció i de la forma com es duu a terme. L'esperit és no canviar ni retornar a la llengua del poble cap dels noms actuals. Només «recordar» el nom tradicional, com una peça de museu, com una cosa «folklòrica», morta, amb una insignificant rajoleta que no es veu més que de molt a prop, al costat de la superba placa de marbre que conté el nom oficial, l'únic amb valor postal i administratiu, i en l'idioma foraster. Es tracta, doncs, únicament d'una restauració, com la de qualsevol monument històric. Si és així val a dir que també està mal feta, ja que el restaurador ha de ser fidel a la forma original d'allò que restaura. I aquestes noves rajoles moltes vegades no s'ajusten a les antigues ni a la nomenclatura tradicional. Em sap greu no poder fer-ne, per qüestions òbvies d'espai, una crítica detallada.

Renacionalitzar el país

Per acabar voldria convidar a una reflexió sobre la necessitat de dur a terme una revisió i remodelació de tota la toponímia urbana de la ciutat de Mallorca i de les altres ciutats i pobles de l'illa. Una revisió que s'ha de fer meditadament i de forma no precipitada, però que s'ha de fer necessàriament. Ens fa falta una toponímia urbana més respectuosa amb la història de la ciutat i amb la personalitat del nostre poble. Els noms tradicionals esborrats pels successius ajuntaments haurien d'ésser restaurats escrupulosament, sobretot els esborrats més recentment. Aquells que foren simplificats, mutilats o desfigurats, convé que recobrin la forma primitiva. Els carrers nous, que no tenen títol tradicional, haurien d'adoptar, si fos possible, un nom relacionat amb les característiques o la història del lloc concret; si no, el d'un personatge mallorquí illustre, o bé el de figures consagrades de la cultura catalana o de la cultura universal. I per damunt de tot cal que tots els carrers —tots— estiguin retolats en català. Si el 1863 es traduïren els noms dels carrers per posar-los d'acord **«con los tiempos que ahora corren»**, és hora de fer el contrari per anar d'acord amb els que corren ara. L'ús generalitzat de la nostra llengua al carrer és una de les tasques que hem d'emprendre sense badar si és que volem renacionalitzar aques país.

GABRIEL BIBILONI

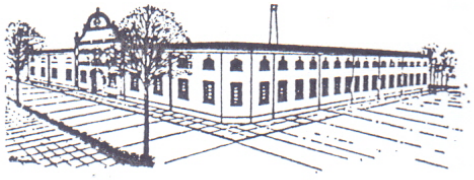

Ramis

FÀBRICA D'ARTICLES DE PELL
guants
bosses
peces de vestit
i marroquineria en general

Gran Via de Colón - Telèfon 50 19 00
INCA

VERJO
s'oli gustós d'abans
encara es fa avui

OLI CAIMARI